

Hav«, det plejer at være Sortehavet; og mon »Herrens Bebudelsesdag« (s.32) ikke også er en lapsus? Jeg kan heller ikke godtage den rangordning blandt helgenerne (s.29), der anbringer enker og jomfruer nederst – så må Katarina, Barbara og Dorothea være *hors de concours*.

Men teksten er ved at være det mindste af det. Kapitlet her indeholder – som resten af bogen – en række fortrinlige illustrationer: de viser 2 martyrer (Bartolomæus og Laurentius), 2 andre helgener (Kristoffer og pilgrimshelgenen Jakob), en Maria i solglans og rosenkrans, samt Erik Plovpenning – alle fra kalkmalerier. Dertil kommer et relikviagemme, en gravsten over en pilgrim, et udgravningsfoto med to ibskaller og til sidst en altertavle af Marias moder Anna. Billedredaktørerne, Marianne Nielsen og Jørgen Kjeldsen, som må have haft en ønskeopgave med Jens-Jørgen Frimands misundelsesværdigt (!) fine fotografier, er ikke faldet for fristelsen til at udarbejde lange forklarende, halvt selvstændige billedtekster; kun de nødvendige oplysninger er med. Til gengæld overholdes en nøje sammenhæng mellem billeder og tekst. Også dette tjener til at gøre bogen til et smukt, helstøbt kulturhistorisk værk.

Niels M. Saxtorph

Hikuin 12. Kirkearkæologi i Norden. 1986. 168s. Ill. 140kr. – Hikuin 13.

Middelalderlige stenhuse i danske og skånske købstæder. 1987. 312 s. Ill. 150kr.

Disse to bind i den fortræffelige hikuin-serie rummer artikler fra en række foredrag, holdt ved symposier om henholdsvis kirkearkæologi i Norden (1984) og om middelalderens stenhuse i danske købstæder (1982). Med hensyn til artiklernes grundighed og fyldige noteapparat er de dog på fornem vis tilpasset den skriftlige fremstilling. Da der er tale om henholdsvis 14 og 11 artikler med hvert sit – af symposiets indhold afgrænsede – emne, vil en omtale af samtlige 25 afhandlinger være umulig her. Dog kan det med det samme slås fast, at begge bind er væsentlige for den, der beskæftiger sig med nordisk middelalder.

Kirkearkæologi i Norden er så bredt et tema, at artiklerne følgelig behandler vidt forskellige emner som »Bornholms kirker i den ældre middelalder« – »Leidangsmateriell på kirkeloftet« – »Världshandelsepoken vid Kalmarsund« – »Myntfund i kyrkor«. Sværvægteren blandt de 14 indlæg er dog Ebbe Nyborgs »Kirke-sognedannelse-bebyggelse«, hvor han med udgangspunkt i et bebyggelsehistorisk projekt i Ribeområdet prøver at afdække det tidlige sammenspil mellem kirke og bebyggelse. Ebbe Nyborg slår fast, at først i den tidlige middelalder bliver landsbyerne stationære, hvorfor vi ikke automatisk kan regne med, at middelalderens bebyggelsesmønster var etableret, da kirkernes placering i landskabet bestemtes (idet han forudsætter, at den kristne kultstedskontinuitet var så stærk, at det er under de nuværende stenkirker, de tidligere trækirker skal søges). Det er en utrolig spændende og tankevækkende artikel, som – naturligt nok – rejser flere spørgsmål end den besvarer. Ebbe Nyborg skriver s.20: »Afstanden mellem to nabokirker varierer nok betragteligt – imellem blot to km og helt op mod 10 km – men gennemgående må de gamle kirker siges at være jævnt fordelt over landskabet med en typisk nabokirkeafstand af ca. 5 km«.

Udsagnet afsvækker sig selv, og senere på samme side skriver han, at selvom kirkerne ikke altid ligger centralt i forhold til sognets areal, så gør de det dog i forhold til sognets bebyggelse, hvilket jo kan være en helt anden sag, som yderligere kompliceres af, at kirkerne på grund af kultstedskontinuiteten ofte repræsenterer et ældre bebyggelsesmønster, ja de forudgående trækirker er kun bygget til betjening af bygherrerne selv (s. 34), hvorfor deres placering må være bestemt af helt andre grunde. Tilsvarende volder kirkernes størrelse problemer. S. 30 forklares størrelsesforskellen mellem de kendte trækirker ud fra forskellig funktion. S. 23 antager Ebbe Nyborg, at bebyggelsestætheden var en hovedfaktor bag størrelsen af stenkirkerne, men s. 30 antydes et sammenfald mellem på den ene side kirkernes størrelse og fornemme udstyr og på den anden side kongelige og biskoppelige patronatsrettigheder, hvilket ikke behøver at have nogen relation til bebyggelsestæthed. Ebbe Nyborg kalder det selv for en vigtig opgave at afdække samspillet mellem kirke og bebyggelse. Heri har han ganske ret. At denne afdækning er uhyre vanskelig demonstrerer hans artikel, men med den er forskningen kommet godt i gang og et pænt stykke på vej.

De fleste af artiklerne i hikuin 13 er geografisk bestemte ved at behandle/ fremlægge oplysninger om stenbyggede huse i Kalundborg, Odense, Helsingør, Viborg, Lund og Malmø. Sölve Johansson beskæftiger sig med et tema, nemlig huse med flere end én beboelse, i artiklen »Från Tuessens bodar till Malmöhus slott«. Bodil Møller Knudsen og Helle Reinholdt slutter af med en kort behandling af det middelalderlige rettighedsbegreb og konkluderer, at vi over for rettighederne til hus og jord i middelalderbyen ikke kan opretholde en moderne sondring mellem tidsbegrænset og tidsubegrænset ret. Ebbe Hædersdals indledende artikel »Omkring den middelalderlige bebyggelse« hjælper til at sætte de mange spredte oplysninger ind i en større sammenhæng. For det første understreger han, at stenhuse i vores byer ikke var så ualmindelige, men kendskabet til dem vanskeliggøres, fordi »stenhuse i Danmark er blevet bygget, brugt, ombygget eller nedrevet og erstattet af andre bygninger i træ, bindingsværk eller sten – alt efter behov« (s. 21). Hædersdal omtaler dernæst to bebyggelsesmønstre, som begge har gjort sig gældende i Danmark. Det tilbagetrukne beboelseshus med randbebyggelse, og det lange, smalle grundstykke med tæt bebyggelse. Om sidstnævnte siges, at det ikke som ofte antaget er et mønster, som de nederlandske eller nedertyske byer er født med, men at det hænger sammen med en kraftig merkantil ekspansion i byen. Dette ses tydeligt illustreret i Hans Henrik Engqvists artikel om syv senmiddelalderlige gårde i Helsingør.

Axel Bolvig

ANDERS BØGH, JØRGEN WÜRTZ SØRENSEN, LARS TVEDE-JENSEN (red): Til Kamp for Friheden. Sociale Oprør i Nordisk Middelalder. Ålborg, Bogsmødet, 1988. 282 s.

Interessen for middelalderens bondeoprør har blandt svenske og danske historikere traditionelt været yderst behersket. Middelalderens sociale konflikter er hovedsageligt blevet fremstillet som en brudflade mellem kongemagt og aristokrati, i forhold til hvilken bønderne og deres kampe er blevet betragtet som et